

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ПОЯСНЕННЯ ВИРАЗУ «НА ИТКИЛ»

Серед інших випадків написання и(і) замість давнішого закритоскладового о в пам'ятках української мови А. Ю. Кримський відмітив, що «у буковинській грамоті 1436 року є «на Иткил» замість «на—отколя» (сьогочасне «на відкіль», «на відкіля»)). Написання «на Иткил» визнане істориками української мови найдавнішою фіксацією у пам'ятці переходу о в і і навіть більше — єдиним авторитетним прикладом відбиття цього фонетичного процесу у джерелах XV ст.: «Перший більш-менш надійний приклад і з о Кримський зазначив у буковинській грамоті 1436 р. — на иткил (пор. теперішнє *відкіля* з отькол)». Усі давніші приклади і з о цілком обґрунтовано вважаються ненадійними.

Приклад з «буковинської» грамоти 1436 р. наявний і в підручнику «Історична грамати́ка української мови»: «Зміна о в і один раз трапляється в пам'ятці XV століття: на иткил з на отькол (Бук. грам. 1436 р.)».

Однак приклад цей не лише ненадійний, а взагалі заснований на непорозумінні. Важливість з'ясування прикладу «на Иткил», що більш ніж на 100 років випереджає всі інші достворені випадки фіксації в пам'ятках переходу о в і, дозволяє докладно його розглянути. Під назвою «буковинська грамота 1436 р.» мається на увазі жалувана грамота молдавських господарів Іллі та Стефана логофетові Ванчі 1436 року. Написання «на иткил» знаходимо в тому місці грамоти, де перелічуються села та землі, що їх одержав Ванча: «...дали есмы ему и потврѣдили выслуженъе его, села на Ревтъ на има Прокопинци, где был(ъ) Прокопъ ы Васил(ъ) Ватаманъ, ись млиномъ, и Мачковци ись паською и Козаровци и Белл Кръницл и на оустіе Волчинцл, где сл снемают(ъ) еъ Котовцем, и на И т к и л межу Кротолчи пониже, где камень стоить, повыше ѿ целово мѣсто и близь Быку по той стороне на долину што падает(ъ) против(ъ) Акбашева Кешенева оу Кръници, где ес(тъ) Татарскал селища, против(ъ) лЪска».

У наведеному місці грамоти 1436 р. спочатку названі села «на РевтЪ», тепер Реуті, правій притоці Дністра у Молдавській РСР. В кінці уривка говориться про землі «близь Быку» Бик — теж права притока Дністра, що впадає в нього нижче по течії. Між Реутом та Биком ще одна притока Дністра — І к е л ь. Вираз «на ИткилЪ» грамоти 1436 р. і передає саме цю назву, а не означає ні «н а в і д к о л і» («на отьколЪ», називний відм. укр. Відкол, рос. откол), ні тим більш «в і д к і л я». М. В. Сергієвський, який спеціально вивчав молдавську топоніміку, відносить назву І к е л ь до числа неясних. В усякому разі ця назва не має відношення до українського переходу голосного **о** перед складом з відпалним зредукованим **в і**.

Відмітимо, до речі, що грамота 1436 р. не має підстав називатися «буковинською». Дано її молдавськими господарями, говориться в ній про територію сучасної Молдавської РСР, а написана ця грамота «оу Вьслуй» — тепер м. Васлуй у Яській області Румунської Народної Республіки.

Після вилучення прикладу «на ИткилЪ» розрив між фіксацією в пам'ятках завершення процесу переходу закритоскладового **е в і** (XIV ст.) та фіксацією переходу закритоскладового **о в і** ще більше зростає. Це, гадаємо, не є випадковим явищем. Шлях від **е** до **і** набагато коротший, ніж від **о** до **і**. Тому перший **і** був пройдений швидше, ніж другий.

Ю. О. Карпенко (Чернівці)

О. Ш а х м а т о в, А. К р и м с ь к и й, Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI—XVIII вв., К., 1924, стор. 111. ,

Л. А Б у л а х о в с ь к и й, Питання походження української мови, К., 1956, стор. 50.

Див. там же, стор. 49-50.

О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко, Історична граматики української мови, 1957, стор. 147.

Цитуємо за виданням: E. N u r m u z a k i, Documente privitoare la istoria romanilor, part 2, Bucuresci, 1890, документ N. 681, стор. 870.

М. В. С е р г и е в с к и й, Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе населения территории, Известия АН СССР, т. V, вып. 4, ОЛЯ, 1946, стор. 334.